

УДК 81'373.21-112(477 : 56)''03/06''

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
lingmus@ukr.net

СИРІЙСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ЧАСУ

Висвітлено етапні наслідки ідентифікації групи топонімів Жаб'є як реплік прототипу Jābiya: то була назва столиці гасанідів, християнізованих арабів-федератів Візантії VI–VII ст. Ця ідентифікація уможливила системне зведення всієї множини раніше вивчених історичних реплік в Україні назв-прототипів із Сирії візантійського часу. Серед врахованих прототипів на Близькому Сході: топоніми – 'Asqalan Аскалан, Callinicum Калінік / Raqqa Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фіхль, Halab Халеб, HAWRĀN гори аль-Хауран, Jābiya Джабія, Jarash Джараш, JIBAL Джибал, Quds = Bayt al-Maqdis Єрусалим, Laodicea / Ladiq Лаодікея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Фінікія, Ruṣāfa / Sergiopolis / Rāfēs Русафа, Tiberias Тиверіада, Tripolis Триполіс, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирія, Yathrib / Medina Ясріб; антропоніми – Theodosius Феодосій, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. Вірогідні репліки цих прототипів в Україні станом на 2019 р.: Осколонівка, Скалонівка, Калинуватка, Калинівка (понад 80 назв), Раки, Рачинці, Дамаски, Демешківці, Фиголівка, Халеп'я, Халепці, Твердохліби (3), Гавронці, Гавронщина, Жабелівка, група Жеб'є (20), Яроші (4), Ярошівка (4), Яришів, Чепелівка, група Куцівка, Магдин, Ладижин (6), Пальмирівка, Пониква, Пониковиця, Русава, Росава (4), Расава, Росоха, Росоховатка, Сергії, Тивері (2), Трипілля (2), Шами / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубівка та ін. Перші візантійські прототипи реплік цього вектора (Триполь, Халгпль, Корсунь) припустили ще В. З. Завитневич і О. І. Соболевський (1888, 1911). Решту синхоричних назв із різним рівнем вірогідності віднайдено методом топонімічного контекстування у 2005–2019 рр. Поетапно розкриваються фрагменти автентичної давньої системи назв, що згодом зазнали ряду закономірних і випадкових звукових змін і переомислень. Теперішня знахідка цілої вихідної території у Сирії та Палестині з великою концентрацією прототипів цього вектора топонімів-реплік України надає нові якості науковим уявленням про зміст і форми контактів із Візантією степових і лісостепових племен Наддніпрянщини в долітописний період (IV–IX ст.).

Ключові слова: Візантія, Сирія, Палестина, араби-християни, топонімія України, мовні контакти.

"О. І. Соболевський звернув увагу на назви <...> Халеп'я і Трипілля, що <...> мають своїх прямих відповідників на Близькому Сході <...> – міста Триполі і Халеб (Алеппо) <...>. На жаль, **справу порівняння стародавньої топонімії України й Близького Сходу, розпочату, хай навіть дуже проблематично, О. І. Соболевським, ніхто не апробував, а таке порівняння, здається, можна було б продовжити**"

О. Стрижак [ГУ, 1981, с. 7–8]

Припущення про візантійські прототипи назв Трипілля, Халеп'я, Корсунь з'явилися ще 1888 і 1911 рр. у статтях київських учених – історика В. З. Завитневича і філолога О. І. Соболевського [Завитневич, 1888; Соболевський, 1911]. З історично пояснених причин В. Завитневич гадав, що літописні міста на південь від Києва всі засновані Володимиром: "Володимирі із значною імовірністю можна приписати побудову і тих міст степової околиці, які мають назви міст Візантійської імперії. Це Корсунь на р. Росі, Треполь при впадінні Стугни у Дніпро, Халеп <...>. Перший з них отримав свою назву ймовірно від Корсуна Кримського; інші два нагадують собою сирійські міста Триполь і Алепп, які часто трапляються в оповіді про події Володимирового часу <...>" [Завитневич, 1888, с. 34–35].

Без відповідної бази і методів у ті часи ця проблема розв'язку не мала. Про дальшу актуальність теми нагадав О. Стрижак (1981). Зв'язок цих та інших топонімів-реплік в Україні сирійського вектора дістає повнішу апробацію: контекстуальну, історичну, історико-фонетичну. Неунікальність топонімів, їхня повторюваність (як-от назви с. Халеп'я Кв Обухів і р. Халеп Кв Бородянка), що іноді викликаютьсторожкість [Железняк, 1996, с. 59], якраз є ознакою їхньої вторинності. Окрім згаданих с. Халеп'я Кв і р. Халеп Кв існують ще і с. Халепці Пл, і с. Хлепча Кв; окрім Трипілля Кв є і Трипілля Дц, окрім Корсуна-Шевченківського Чк – Корсунь Дц, Корсунці Од та ін. Саме ця повторюваність назв-реплік дає змогу застосувати до кожної з них метод топонімічного контекстування і зіставляти отримані синхоричні коротечі. Якраз повторювані в них варіанти інших супутніх прототипів і дають ключ до розуміння також і тих назв, які традиційно вважають "зіпсованими", тобо первинна форма яких невідновна з них самих. У системних дослідженнях топонімії України із застосуванням засобів часового сканування контексту сирійський і арабський слід розкривався

щораз ширше, поки не виявився масовим. Етапи студій видно з публікацій [Тищенко, 2005; 2006; 2008а; 2008б; 2009; 2010а; 2010б; 2010с; 2010д; 2011а; 2011б; 2011с; 2015а; 2015б; 2016; 2018; 2019].

Серед топонімів-реплік від близькосхідних прототипів виділено семантичні групи: етнофорні, топофорні, соціофорні, культурофорні. Лише в підкласі *етнофорних* назв-реплік в Україні самоочевидними є: балка Арабка і с. Арабка Зп, Арапівка Лг, Араповичі Чг, Арепівка Кр, р. Ореб Лв, с. Орів, пот. ОРАВА у с. Орява Лв, Гарапівка Жт, потік Гараповець, Гарапівський Зк; поле Арабчин Ріг і р. Рябчина у с. Ладинка Чг, основи Вороб-, Гороб-, Ряб-; з іншого боку, – нп Сираї, Суржа, -инці, Сурож, прізви. Суррай, Суржинська.

Серед синхоричних (букв. "з того ж краю") назв, які доводять тривалі контакти з арабами: с. Паталахівка Лг, нп Подольох Хк, Нова Водолага Хк, Водолаги См, Водолагівка Пл, ур. Подольох (і прот. Арапівка!) біля с. Олтар / Уралове См; Сорокотичі-/шичі Чг, Сорокот-яга Чк, -яги Кв, -яжинці Вн, Сорокодуби Вн, Хм (і прізви. Сорокотя, Сорокотяг), р. Заката Хм, бол. Закіт = Закоть Вл, Халаїм-городок+ Жт, Халаїмгород+ Кв (Похилевич), Аджамка, Яструбиха, Дамаски Пл, Демешківці ІФ і прізви. Демешко; Русава Вн, Rasawa (1765), Росова, Росава, -ка Кв (встановлені в дослідженнях прототипи цих реплік: бойовий вигук ар. Fath Allah, назва мандрівних ченців-саракотів, податок-закат, гори Халаїм біля с. Ябруд у Сирії, ар. ajam 'неараб', Ясріб, Дамаск, ар-Расафа (столиця Халіфату за часів халіфа Гішама) та ін. Частина цих реплік (Паталах-, Закат-, Расав-) – проникнення (за В. Мартиновим); інші – запозичення: Подольох-, Закот-, Росов- за заміною іншомовних -а- на -о-.

Серед важливих районів мовно-культурних контактів Наддніпрянщини з Римом і Візантією був Левант – Сирія і Палестина. В Україні дотепер помітний топонімічний слід зв'язків IV–VI ст. з *містами Леванту*: Трипілля 2, Халеп'я, Халепці, Твердохліби 3, Хлібичин (і напевно

Глібів 2, -івка, -ки, -овичі), Пальмирівка, Демешківці, р. Росава 3, Русава, Росоха, Ладжін 4 ар. **Lādhiḳ** Λαοδίκεια; Левантівка, Левенцівка, Лев'ятин та ін.

Далі розглянуто слід у топонімії Наддніпрянщини **арабських християнізованих племен {1}**, васалів Візантії. **Припливали {2}** з ними і ченці – **несторіяни й яковити {3}**, у тому числі, з порту **Аскалон {4}**. Вони поширювали вчення Христове і тим сприяли прощам до Єрусалиму й **Росафи (Сергіополя) {5}**. Через них свій слід в Україні залишило й ім'я кількох імператорів Візантії – **Феодосій {6}**.

{1} Арабські федерати Візантії. "Візантія мала серед арабських племен три групи федератів за три століття: танухидів у четвертому столітті, саліхидів у п'ятому і гасанідів у шостому" [Shahid, 1984, 2006, xvi]. Історію їхніх стосунків із Візантією містить шеститомник І. Шахида (1926–2016) – плід 50-річної праці.

Першим з арабів-союзників Риму на Сході стали у IV ст. **танухиди**. У IV–VII ст. вони були фанатично віддані християнству. Танухиди шанували апостола Хому й ченців, були пов'язані з багатьма монастирями. Як федерати, вони допомагали Риму флотом і кіннотою у його війнах проти готів. За Феодосія I (імн. 379–395) танухиди повстали проти Візантії. У V ст. провідними арабськими федератами Візантійської імперії стають **саліхиди**. Вони перемогли танухидів, що домінували у IV ст., але самі на початку VI ст. зазнали поразки від **гасанідів** та поступилися їм місцем.

Саме в межах **трьохсотлітніх зв'язків** того часу з Візантією тільки й міг сформуватися в Наддніпрянщині **звичайний** топонімічний слід **усіх трьох** племен-федератів. Найдавніший і найгірше збережений слід танухидів: Танюшівка Лг, Станишівка Кв 2, Жт, Туники Кв, імовірно, основи Туч- і Тонк- (припущення на підставі контекстів). Далі – ясніший слід саліхидів: Салиха 2 Хм, Сальниця (кол. Салиха) Вн, р. Салиха Кв, Солиги Лв, можливо Салькове Кр, Хс та ін. І зрештою, самоочевидний слід гасанідів: Гасанівка Зп, Хасанівка Чк, Пл (Г. Тютюнник; пор. вул. Хасанівська в Полтаві), с. Косанове Вн, пот. Гасновий у с. Кобаки ІФ Косів, Гасенки Пл, Косенів Жт, -івка Чк, -ки См 2, -кове Хк, прізви. Косенко, оз. Гасин у с. Хорлупи Вл Ківерці, прізви. Гасинджак Чг та ін. (Приклади районних синхоричних топоконтестів наведено далі у статті за схемою: • (знак початку районного топоконтесту) (**Топонім-тема**) (**прототип**) (область і район, напр., Житом. обл. і р-н) Жт Жт: ^ (знак кон'юнкції: репліка-рема, назва об'єкта в найближчому сусідстві до теми); (далі кілька реплік-атрибутів у районі). Джерелами топонімів є довідкові видання: [Павленко, 2013; СГУ, 1979; СМГУ, 2004; УАТП, 1973]. Детальніше див. [Пашенко, 2013]).

У районних синхоричних топоконтестах місцевих назв від трьох названих арабських генонімів, справді, є репліки, схожі на імена міст Бостри, Каллініка / Ракки, Джабії, о. Стампаля в Егейському морі, Рамазану, Сходу. Інші репліки схожі на назви християн, церков, пророка, агарян, арабів, сарацинів, плавби, човнів та ін.:

• **СТАНІШІВКА Tanukh-** Жт Жт: **^БИСТРІ!**; Яроцище **Jarash**, П'ЯТИДУБ **^ВОРОБ'ївщина!** **араби**, КОРЕНІВКА; **БУДІЛІВКА ^ЖАБОЧ**, ЛУКИ, ГОРИНЬ **агаряни**, БУДА, БЕРЕЗІВКА **^ДУБовець**, БЕРЕЗІНА, МУСІВКА, **ОМЕЛ.ЯНІВКА** **^мїлос** військо + **ιαν** греки [Chantraine, 1968–1980, р. 475], **КАЛІНІВКА**, ДАВІДІВКА, **ЗАРІЧани**, ПОКОСТІВКА, ТАРАСІВКА, ГРАБІВКА;

• **Вел. САЛІХА Salih-** Хм Красилівка: **^ДОЛІНІВЦІ!**; БЕРЕГЕЛІ, МЕДІВКА, ЗОЗУЛІНЦІ, **ЧЕПЕЛІВКА**, ДУБИЩЕ, ГЛІБКИ, ДРУЖНЕ, КАЛІНІВКА, ОРЛІНЦІ, МАНІВЦІ, КУЧ-МАНІВКА, **РОСОЛІВЦІ**, ЧЕРНЕЛІВКА **^ДУБИНА** **^ПИЛИПИ** **^СОРОКОДУБИ**, ЯВОРІВЦІ + р. ХОМОРА; • р. САЛІХА

Salih- з с. САЛІХА Кв ТАРАЩА: БЕРЕЗЯНКА, ДУБІВКА, КІВШУВАТА, **ПОТОКИ**, ЛУК'ЯНІВКА, ЛУКА, р. **ЖИГАЛКА** у с. РІЖКИ перс. rūza, БОВКУН, р. БОВКУН = БУЛКУНЬ XVII ст., КИСЛІВКА; р. ГНІЛИЙ Тікич; р. КИСЛА у с. Степок; • **САЛІШОВО** Городище+ **Salih-** у Перемильській землі [ССУМ, 1977–1978, т. 2, р. 316] /Вл Горохів/: БЕРЕЖАНКА, Мерва, ЖАБЧЕ! **^СЕРГІВКА!**, ОХЛОПІВ, ЖУРАВНИКИ, **ЯРІВКА**, СОФІВКА, СМОЛЯВА, ПІДБЕРЕЗЯ, МИСЛІНІ **^КОВБАНЬ**, УМАНЦІ, РАЧИН, **БИСТРОВИЦЯ**, **РАЧИН** **^КОЗЯТИН**, **ШКЛИНЬ**;

• **ГАСЕНКИ Hasan-** Пл Миргород: **^ШТОМПЕЛІ Stampalia**; **РОМОДАН**, КОНЮШЕВЕ **kanisah**, **ШАРКІВЩИНА**, **СОРОЧИНЦІ** 2, ЗАВОДИЩЕ, ПОПІВКА **^ГРЕМ'ЯЧА** 2, ПОЧАПЦІ, МИЛАШЕНКОВЕ, СКІДАНКИ, НОВОСЕЛИЦЯ, ЯРМАКИ.

Зберігся видатний слід у топонімії України візантійської назви міста Каллінік / Ракка на Євфраті, що можна поставити у зв'язок і з битвою при Каллініку 531 р., і з теологічним протистоянням яковитів і візантійської церкви: Калінівка 104 ойконіми, Пурдівка, пот. Фуратик, кут Хуртик та ін. Тяглість контактів доводять репліки арабської назви Каллініка – Ракка: Раки, Рачки, Рачинці. Битва при Каллініку могла лишити спогад в ідіомі укр. **каліновий міст** 'важкий життєвий вибір' [Тищенко, 2018, с. 358]. Щоправда, відома й інша битва при іншому Каллініку між Македонським царством і Римською республікою (до речі, там був і нічний перехід римлян на безпечніший берег річки Панейос під г. Олімп). Однак навряд чи були причетні до тієї битви слов'яни (у 171 р. до н. е.). Натомість етнічна пам'ять якоїсь групи слов'ян про події візантійської історії VI ст. цілком імовірна.

{2} Арабська пламба. У топонімії Наддніпрянщини збережено різномовні ознаки зв'язків водними шляхами. Яскравим слідом їх є у синхоричному оточенні топооснова Малах-, імовірна репліка прототипу *ар. **mallāh** 'моряк'. Чому ж ці назви так поширені? Очевидно, ідеться про слід контактів ранньовізантійського часу, коли араби **300 років були серед васалів Візантії** і мали безперешкодний доступ до Наддніпрянщини морем і річками.

• **Малахівка mallāh** Жт Лугини: бол. **КУЦЬКИЙ** Мох **Quds** у с. РАДОГОЩА **Rawdah** острів мамелюків у Каїрі **^БУДО-ЛІТКИ!** літні будилки **^БЕРЕЗОВИЙ** ГРУД місто з бережан; **ГЛУХОВА** ар. **halafa** присягати, КАЛІНІВКА; • **Малахове mallāh** Мк Березань / Очаків: **Куцурб Quds**, ОСТРІВКА; • **МалаКівщина mallāh** Хм Летичів **Latakia**: **Розсохувата Ruṣāfa** + **abad** "місто Расафа", ЯРОСЛАВКА, ГРЕЧИНЦІ, КОПИТИНЦІ.

Вокалізм **а-а** в основах Малах-/к-/ш- вказує на те, що це лексичні **проникнення**. Тоді як **запозичення** передбачали б основу Молох-/к-/ч- з закономірною заміною **а** на **о**. Виявляється, відомі й такі назви: Молохів Тр Березжани, Молошки Лв Городок, Молошковичі Лв Яворів і численні Молочки, Молочні.

Молочні ріки. Очевидно, що вже згодом, у період наступу арабів на Візантію (634–636 рр.), у слов'ян з'явилася ідіома "молочні ріки, кисільні береги", тобто річки арабських моряків між кесаревими берегами (пор. *пахл. **kēsar** [kysl] **Caesar** [MacKenzie, 1986, р. 51]). Справді, чому береги з киселя, а ріки з молока: як на такий берег вийти? І чому в ідіомі саме такі образи? Конкретно-історичне пояснення має такий вигляд: образи не обрані, а зумовлені матеріалом тодішніх мовних контактів – човнярі були араби (молоч- закономірно з малах-), а грабували вони незбагненно великі багатства візантійського кесаря (звичайний у степу пахлавізм kysl).

Слід човнів і човнярів у балахонах. Постульоване вище припущення про те, що контакти відбувалися морсь-

кими й річковими шляхами, незалежно підтверджує звичайна в топонімічних топоніміях Дуб-. Що могли означати такі дивні композити, як Сорокодуби?, Козодуби?, Ридодуби?, Дубов'язівка?, Дубмаслівка?, також Дубівці? (3), **Дубови-ки**? Дп. Принаймні частину цих назв можна пояснити як вказівки не на певну породу дерева (для такої нагоди більше підходять численні назви Діброва), а на основний вид транспорту в давнині – 'човен': пор. укр. дуб (діал., іст.) 'вид великого човна', [дубовик] 'власник човна-дуба' [ЕСУМ, 1985, с. 137]. Це здавна вживані в наддніпрянців човни-однодеревки. Топонімічні контексти з левантійськими ремами пояснюють імовірний сенс таких метонімічних топонімів-композитів:

- **Сорокодуби** (*сарацинські човни) Вн Немирів: Гриненки тюрк. *ingran* лементувати, **ВОРОБІВКА** *араби, ЯСТРУБиха ***Yathrib**, СОРОКОТ.ЯЖИНЦІ ***sarakot-** + **Yaqub**, р. Шура **shura** п. Пд. Бугу у с. Шура **shura**; • **Сорокодуби** Хм Красилів: ^ДУБина; **ЧЕПЕЛІВКА**, **ЯВОРІВЦІ**, **РОСОЛІВЦІ** **raşul**, КУЛЬЧини, **КУЧМАНІВКА**, КАЛІНІВКА, **САЛИХА** 2 **Salihids**, ЗОЗулунці;

- **КОЗОДУБ** (*човни з казієм) Дп КРИНИЧКИ: ^КОРОБчине, СОРОКОПАНИВКА; (пор. КОЗОВАТА 'місто з казієм', пол. Kozubata Pl Lublin, укр. КУЗ.УБАТИЦЯ Лів);

- **Ридодуби** (ар. **ridah** балахон + дуб) Тр Чортків: ^КАЛІНІВщина, **РОСОХАЧ** **Ruşāfa**, **КОСІВ** **qasba**, ДАВІД.КІВЦІ; • **Рідкодуб** **ridah** Хк Дворічна: **АБАШКИНЕ** **Abaskun**, Фиголівка **Fihl**, ГРЯНИКІВКА *болг. **ахряне**, **ШЕПЕЛІВКА** **Jebel**; • **Рідкодуб** **ridah** Хм Стара Синява: ^ГРЕЧана!; МИСЮРІВКА **Misr**; • **Рідкодуб** Хк Валки: Журавлі **Shurahbil** ^**РозСОХІВКА** **Rosafa**; р. Ладжинка **Lâdhik** Λαοδίκεια у с. Латишівка, **КУЦІВКА** **Quds**, МОЗОЛІВКА **Mosul**, СУРГАІВКА; • **Рідкодуби** **ridah** Хм Хм: ^БЕРЕЖАНКА ^ПЕДОСИ **Феодосій** (імп. 379–395; тут скіфський перехід ф > п (Аристофан)); ДОБРОГОРЩА!, МОЛО.МОЛИНЦІ **mollo**, ДАВІДКІВЦІ, КОЛИБАНЬ, Лісові ГРИНІВЦІ тюрк. *ingran* лементувати, МАЛАШІВЦІ **mallah**, **БАХМАТІВЦІ**; • б. **Рідкодуб** **ridah** у смт Вовчорівка Лг Лисичанськ: **ОСКОЛОНІВКА** **'Asqalon**, **ШИПИЛІВКА** **Jebel**, **ВРУБЛІВКА** **араби**; • б. **Рідкодуб** **ridah** Лг Новоайдар: яр **Рідкодубець** л. Сухої **Козинки** ГРЕЧ.ИШКИНЕ, **БАХМУТІВКА**, **ПУРДІВКА** **Євфрат**, СПІВАКІВКА.

Отже, усі ці тепер сухі балки були в V–VIII ст. судноплавними річками. Мукаддасі пише: "Сирійці добре одягнені. Люди – і освічені, і прості – носять довгий плащ під назвою Ridâ, і влітку не вживають легшого одягу, хіба що взуття з однією устилкою" [Le Strange, 1890, р. 22]. Топооснови-композити Ридодуб-, Рідкодуб-, судячи з контекстів, засвідчують прибуття човнів із людьми в незвично довгому одязі. Значення морфеми Рид-, Рідк- тепер можна застосувати й до інших топооснов:

- **Рид.омиль** **ridah** + ѓмілос загін війська Омейяди Тр Кременець: **Комарин** **qumar** ^Ст. ТАРАЖ!, **Комарівка**; БУДКИ, ГОРИНКА, ГАЇ, БЕРЕЖЦІ, ДУНАЇВА, **ЖОЛОБИ**, КРИЖІ, **РАСЛАВКА** **Ruşāfa / raşul**, ЛОПУШНЕ ^ГОРЯНКА 2, РОЗТОКИ, ПОПІВЦІ, ІВАННА ^Ст. ОЛЕКСИНЕЦЬ; (пор. повну відповідність білор. РЫДОМЛЬ: • **Сярковіца** Серг- Ву Орша: **РЫДОМЛЬ** **ridah** + ѓмілос, КОСЕНИЧІ, РЫЖАНКИ, **ЛУКОМЛЬ** і оз.); • **Ріденьке** Кв Тетіїв: **Росішки** **Ruşāfa**, **Молочне** ^П'ЯТИГОРИ; СОФІПІЛІ, МИХАЙЛІВКА ^ТАРАСІВКА, ДУБІНА; БУРКІВЦІ; КАШПЕРІВКА; • **Рідків** Рв Радивилів: Немирівка ^БАТЬКІВ ^ГАЇЛЕВ'ЯТИНСЬКІ! **Levant**, БАШАРІВКА, БЕРЕЗІНИ ^**Радихівщина** **Rawdah**, ЛЕВ'ЯТИН, КОЗИН ^ДУБІНИ; • яр **Рідкий** п. **Ями** п. **Бахмуту** п. Сіверськ. Дінця Дц.

{3} **Несторіяни і яковити**. Разом із мореплавцями й купцями у V–VI ст. до Наддніпрянщини починають проникати місіонери – несторіяни і яковити [Тищенко,

2016], присутність яких дотепер археологічно досліджена переважно на азійських теренах. Монофіситське християнство яковитської та александрійської церков поширювали, зокрема, мандрівні ченці-саракоти, топонімічний і антропонімічний слід яких в Україні вже різнобічно вивчений (Якубівки, Сорокотичі, Сорокотяги, однокореневі прізвища, слід Пешіти, словникові запозичення з арамейської – *ганьба*, *ганебний*, *ганити* та ін. [Тищенко, 2016, с. 104, 510]). Серед топонімів-реплік в Україні діагностичною є мовна форма назв сіл Якубів ІФ (і пот. Якубівчик), Якубівка Вн, ІФ, Тр, Чг, р. Якубівка Чк, Якубинське Зп, пот. Якобців Зк, став Якубців ЖТ, Ягубець Чк та ін. Річ у тім, що Якуб – це звичайна арабська форма ім'я Яків; основи назв Ягубець, Яго.тин, Дуб'яги, Сорокот.яги можуть зберігати перську вимову ар. q.

Арабо-сирійські свідчення про місцевих християн. Унаслідок системних студій топонімії виявлено мовні свідчення арабів і сирійців про місцевих християн над Дніпром у час їхніх контактів (Залевки, Заливки, Заливанщина, Зелів ар. **şalib** хрест, мн. **şalaba**: Солобківці, Жолобки; Сливки, -ине, -ниця, -янка сир. **şliva** хрест). Ці топонімічні аналогії підтверджені однокореневими антропоніміями [Тищенко, 2011b, с. 132; 2018, с. 222].

Топонімічний слід монофіситського християнства відповідає даним археології: кам'яні й мармурові натільні хрестики IV–VIII ст. належать до масових археологічних знахідок у Криму, на Київщині й Волині [ТУ, 1988, р. 17]. Важливі письмові свідчення про поширення монофіситства у храмах наддніпрянських "кліриків Руси" у часи, рідніші від IX ст., залишили папа Лев III і папа Бенедикт III (бл. 810 і 857 pp.) та патріарх Фотій (867 р.) [Тищенко, 2011b, с. 438, 458].

Доказовим є ряд назв від основ Каніж, Кунис-, Книс- як реплік ар. **kanisah** церква [Le Strange, 1890, р. 477]. Виглядає істотним, що від цієї ж арабської назви походить і прізвище відомого українського церковного діяча й письменника Кониського, можливо і гетьмана Конашевича-Сагайдачного.

- **Каніж** ар. **kanisah** церква Кр Новомиргород: **ПЕНЬКІНЕ**, ПУРПУРІВКА, КОРОБЧИНЕ, ЖУРАВКА, БЕРЕГОВЕ, ПЕТРООСТРІВ **Petra** + **Jazira**; • **Кунисівці** ар. **kanisah** ІФ Городенка: **РОСОХАЧ** ^ПРИКМИЩЕ; **ЯКУБІВКА** ар. يعقوب **Ya'qub** Яків, РАКОВЕЦЬ, СОРОКИ, ГЛУШКІВ! ^ЧЕРНЯТИН, ПЕРЕДІВАННЯ, РЕПУЖИНЦІ!, КОРНІВ!, ЛУКА, МОНАСТИР.ОК, ОЛІСВО-КОРНІВ; • **Кунашівка** перс. **kunisht** церква з ар. **kanisah** [Platts, 1884] Чг Ніжин: ^кут **ЧУМАКИ**! мусульмани (Бушаков); поле ДОБРЯКІВЩИНА у с. Перемога = Козачий Степ, кут МАСЛОВЩИНА, ЖАБОКРИКІВЩИНА, кут ГОРЯНІВКА і випас **ТОЛОКА**! ар. **talaqe** зустріч, збори! у с. Гармашина, ГРЕЩИНА, ВОРОБІВКА, кут ГЕРЕШКІВКА, БЕРЕГОВА, МОЛОДІЖНА, дол. ЖОЛОБ у с. Безуглівка, кут ЖАБОКРИКОВКА у с. Курилівка; • **КНІСЕЛО** ар. **kanisah** Лв Жидачів: ^ОРИШКІВЦІ! сир. **Orhāi** 'Едесса'; ЖАБОКРЯКИ, Молодинче, МОЛОТІВ ^БОРТНИКИ, ЖУРАВКІВ ^р. БЕРЕЗНИЦЯ / БЕРЕЖНИЦЯ, КАЛІНІВКА, ЧИЖИЧІ **Cyzicus**, ГОЛЕШІВ **Halys**, КРЕХІВ ^СУЛЯТИЧІ, КОЛОГОРИ ^П'ЯТНИЧАНІ, ЗАГРАБІВКА **harb** війна; ХОДОРКІВЦІ Теодорих, БЕРЕЖНИЦЯ, ЛУЧАНИ; пот. ВИБРАНІВКА = КРИВУЛЯ; р. ДАВІДІВКА; пот. ЖАРНІВКА = Жорнівка; пот. ЗУБНЕ Заб?;

- **Книшівка** **kanisah** Пл Козельщина казії: ЛОЗКИ, ОМЕЛЬНИЧЕ, ПІДГОРІВКА, ГОРБАНИ, СОЛОНИЦЯ **Салунія** 'Херсонес' (Челебі), КИСЕЛІВКА, ГЛИБОКА ДОЛИНА, ШЕПЕЛІВКА, КАЛІНІВКА, РИБАЛКИ, БУЛАХИ, КАЛАШНИКИ, ПАШКІВКА, КОСТІВКА, ЧЕНОКАЛІВКА тур. Çanak-kale Дарданелли; • кут. **КНИШІВКА** ар. **kanisah** церква у м. Ічня Чг: кут **МАТЯШІВКА** скіф. **Matoas** Ниж. Дунай [СГУ, 1979], КРЕМЕНІВКА, ур. ЙОНІВЩИНА у смт ПАРАФІВКА; ур.

ЖУРАВЛІ *Shurahbil*, кут **ЖАБ**ур, **БАГМЕТ**івка, ЯРМОЛІВка, СИН.ИЦІвка, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі) у с. МонастириЩе; хут. Веприк / ГРЕЩИНА, с. ВІЛЬШАНА (кут. ЯНОВЩИНА, КУЦЕНКІВ Куток, ліс ЖУРАВЛІВ = ЖУРАВЛЕВЕ, КАЛЯНІВка, КУДЛАІВка, копан. **ТРАНДИНА** КОВБАНЯ ар. **Tarandah** м. Таранда у с. Ольшана, хут. **коропець**, оз. **ТРАНДИНА** Прірва у с. ТАРАСІВка; кут **ЖАБ**овка у с. БЕРЕЖІВка, кут ГОЛІВка у с. Максимівка, долина **БезЖАБ**на у с. Більмачівка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. ЗаУдайка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. Круничполе; кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. РОЖНІВка; кут ГОРЯНИ, випас На Сороках, ліс СОРОК у с. Новий Поділ.

Незалежним доказом автентичності цього контексту стала топооснова Транд-, імовірна репліка хронологічно дещо пізнішого прототипу ар. **Tarandah** м. Таранда (гр. Таранта) біля м. Малатія (в укр. репліках Молодія) значно вище від Ракки. Тут у 702–719 рр. стояла арабська залага при гірському проході на р. **Кубакіб**, пр. Євфрату [Le Strange, 1905, pp. 120–121], – тепер це аул **Derende** Tr Malatya [Encarta]. Ще виразніша й повніша репліка ісує за 70 км на південь: • **СЕЛЮКіє Salih**- ПЛ ЛУБНИ **lubnan**: **ТАРАНДИНці** ар. **Tarandah**; **ХАЛЕПці!** Halab!, **ГОРОБІ!** 'Arabiya, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі), БІВці, ХОРОШки, ІСКІВці, **МАТЯШ**івка скіф. **Matoas**, МГАР, П'ЯТИГРці.

У цьому контексті цілих чотири надійно синхоричні атрибути, переконливий "світ Халеба": Ліван, Саліхиди, Таранда, араби (+ шлях до них: Херсонес, Ниж. Дунай). Але виявляється, що на Лівобережжі існує не лише ще одна репліка ім'я м. Таранди, а й р. **Кубакіб** у вигляді назви села КУБАХОВЕ См Кролевець: • **КУБАХОВЕ** (р. **Кубакіб**, пр. Євфрату) См Кролевець: **ЖАБ**кине!, ОТРОХове; ур. МАРИЦя, **ГУБАР**івщина, **ПОГОР**ілівка, **ЗАГОР**івка **ЯРОВЕ** **ЛОК**ня, **ЗаЗІР**ки, **ТАРАС**івка, **ГРЕЧ**кине, **ХРЕЩАТ**ик, **СОЛОМАШ**ине, **ДОБРО**тове.

Те, що **Кубахове** опинилося в одній сільграді з **Жаб**-кинем, вражає, адже свідчить про автентичність мікроконтексту. За обома репліками не стоїть нічого іншого, окрім їхньої пов'язаності з арабо-візантійськими війнами 702–719 рр. Це переддень джигаду проти Хозарії, топонімічний слід якого тепер частково досліджений.

2015 р. мешканець с. Книшівки ПЛ Гадяч В. Ф. Терещенко повідомив про те, що в центрі їхнього села є г. Патахла: відтоді це не раз згадано в публікаціях [Тищенко, 2018, с. 455–456]. На той час уже було з'ясовано, що ця топооснова є реплікою арабського прототипу, бойового вигуку ар. Fath Allah 'перемогу дає Аллах', який могли занести сюди араби під час арабо-хозарської війни 710–737 рр. Тепер виявляється, що й назва села також може походити від іншого арабського прототипу – ар. *kanisah* церква. А значить, вже ідеться про переконливіший, апробований синхоричний топонімічний контекст, та ще й пояснений місцевою конфесійною причиною:

• **КНИШІВка** ар. *kanisah* ПЛ ГАДЯч: **Г**. ПАТАЛАХА **Fath Allah**, БРОВАРки, ДУЧИНці; р. РАШІВка 1626: **RASZOWa! Raşāfa!** у с. Рашівка, БЕРЕЗова ЛУКА **МЕЛЕШ**ки **ЛИХОПІЛ**ля; КІБлицьке кібле? **ОРИХ**анове сир. **Orhāi** 'Едесса' (= Urfa Tk), ПЕТРОСЕЛІВка **Petra**, БОБ-Рик **АПЕДОР**ичі, р. ТараПОНька у с. Вел. БУДИЩа, ГРЕЧАНІВка **ГЛИБОКА ДОЛИНА**, ОБУХІВка, ПОБІВанка, ПИРЯТИНщина, ВОРОНІВщина, МОГИЛатів **ШАД**урка, САРИ **САРАНЧ**ова Долина, БЕРІЗки, ХАРКІвське, р. ТАРАНА, р. АРТОПОЛОТ, р. БОРОЗна, р. КРУТЬка.

За 30 км на пн. від Книшівки біля с. Семенів См Лип. Долина на карті Шуберта вказано назву хут. ПАТОЛОЩИН із мовними ознаками давнього побутування у слов'янському середовищі [КШ]. Кілька назв від основи Ко-нищ- містять перський мовний вплив "перс. کُنِشْت *kunisht*

(A. kanīsat), s.m. A temple (of idolaters, or re-worshippers); a Christian church <...>" [Platts, 1884]: • **Конище** не ар. *kanisah*, а перс. *kunisht* церква (з ар.) Вл **Ратне**: **КОМАР**ове!, ПроХІД; КОЗОВАТА, САМАРи-**ОРИХ**ові!., ПідГІР'я, БЕРЕЗники, ГОЛОВ.ище, ДОШне, САНИще, БРОДИ, ГІРники, БЕРЕЗи, ЗаІВАНове, ЛУЧичі, ЗАБРОДИ; • бол. **Конища** у с. Погулянка Вл Любешів: **Невір!**; БЕРЕЗко, БЕРЕЗичі, ГЛУШа 2, ГРЕЧИща, ЛЮБОТИН *рибат-?, ЛАХВичі, БЕРЕЗова Воля; б. ЛУЧки у с. Сваловичі, р. ГОРИНська!, ДУБРОВицька, КРУТа у с. Зарудчі; ОДРИНська Річка болг. Одрин 'Адріанополь' у с. Бучин, річч. ОЗЛУНЬський Солунь? у с. Дольськ, р. **ROSOSHa Ruşāfa = KRYWica!** у с. ГІРки, пот. СІЧа, + с. Малі **ГОЛОБИ Аглаб**-, р. ГРЕЧИЦька і прот. **БИСТРИця!** у с. ШЛАПань, р. СТОХІД, рук. ТАТАРська Річка, р. ЦІР у с. ЦІР! Тир; р. БРЕЩа *жч- = САРНА!; р. ГЛУШка, руч. **КОРОСТЯН**ка у с. ЛЮБ'язь, р. Кремениця = **КРИМИ**ниця!

{4} Тяглість зв'язків з Аскалоном. З добре збережених масових даних топонімії видно, що проникнення ісламу до Наддніпрянщини й далі на захід відбувалося шляхами, второваними перед тим арабськими купцями у візантійський час. Семантика контекстів вказує на контакти груп місцевого населення з Левантом також і після його втрати Візантією у 635 р.

Знайомство з новою вірою арабів (пор. основи Гук, Горян-, Кадії-, Козії-) сталося явно пізніше від початку контактів з Аскалоном, де в римський час був храм божества війни **Фанебала**. Ономастичні репліки цього теоніма в Україні – це додатковий незалежний доказ античних зв'язків із Левантом. Повторювані репліки підвищують ступінь вірогідності атрибуції. На прототип "Фанебал" вказують ойконім Понербель Рв, гідронім Понепаленський Гук у с. Гринява ІФ Верховина (=Жеб'є, див. нижче), а також прізвище Понепольяк: 171 особи в цьому ж районі.

• **ПОНЕБЕЛЬ Fanebal** Рв Рв: БАРМАКИ!, ОМЕЛ'яна, РАДУХівка **Rawdah**, **ХОДО**си (Феодосій II, 401–450? або Феодосій III, 715–717), ЗОЗів, РИСВ'ЯНка, **СЕРГІ**вна. Гірше збережені репліки: • **НЕБЕЛІ**вка **Fanebal** Кр Ново-арх.: **Розсохуватець**, **ЖУРІ**вка, КАЛІНІвка, КОПЕНК.УВАТе, ТАРАСІвка; • **Небелиця Fanebal** Кв Макаріє: **Гав-рон**щина, мог. ХРІНІвка! болг. **ахряне**, КАЛІНІвка, ГОРОБІІвка, КОМАРівка, КОЗИчанка; • **Небили Fanebal** ІФ Рожнятів: Гриньків болг. **ахряне** ІФ Рожнятів: **ОсМОЛОДА** і у ній р. **МОЛОДИ**нець п **МОЛОДИ**!; КРЕХовичі, **ГРА-Бів harb** війна, **СЛИВ**ки, ПЕТРАНка, **ПОГАР**, Розсохатий Потік у с. Лоп'янка!; • **НАБІЛЬське Fanebal** Чг Козе-лець: кут ЖУРАВЛІВка *Shurahbil* у с. ЛИХОЛІТки **Ур**. РЯБцеве, ЯВОНІВщина!, ліс ЖУРАВЛІВЩИНА; бол. БАДРАкове ар. **badr** повня, ЯВОНІВщина; ур. ЖУРАВЛІНКА 2, ГАБЕЛки у с. Блудше; бол. **ГУКОВІ ЯМИ** у с. Пилиптин, ТАРАСів **ШАМИ**, **ОПЕНЬ**ки, КОРНіїв, **СОРОКОТ**ичі, ОМЕЛ'янів, МОРИВськ, ГОРБачі, КРЕХаїв, БУДИще.

З іншого боку, відомі репліки й самого ойконіма Аскалон: • **Осколонівка 'Asqalon** Лг ЛИСИЧанськ: **ШИПИЛІ**вка **Jebel**, КАЛІНове; • **Скалонівка 'Asqalon** Хк **ЗаЧЕПИЛІ**вка **Jebel**: **НАГІР**не; ЗАРІчне **Zarika**; • **Шкльн 'Asqalon** Вел ГОРОХів: **ЖАБ**че **Jabbok 'СЕРГІ**ївка, ЯРІВка, **ОХЛОПів Аглаб.иди** (800–909), **Мерва**, БЕРЕЖанка, СОФІІвка суфії, ШИРОКе, СЕРГІївка, ТЕРЕШКівці, ЗБОРИШів, ОЩів, **КОВБАНЬ** (пор. Хк Барвінкове: р. **Кульвань al-Khulafa** = Ковбань), ПОЛЮХне, **МИСЛ**ині, КУПОВАТИця, ПідБЕРЕЗзя.

{5} Місто Росафа / Сергіополь. Із часом сформувалася похідна проблема у зв'язку з можливим топонімічним слідом левантійського місцевого культу і монастирів християнського мученика св. Сергія у Сергіополі /

Росафі біля Євфрату та у Джабії. Кілька видатних прямих сусідств привернули увагу до основи Сергії: • *Сергійка* Лг Сватове: ^АПАТАЛАХівка **Fath Allah** ^АСтароОЛЕКСАНДРівка, РАЙгородка; ЗМІївка, ХОМівка, СОФіївка, КАЛІНівка; • *Сергієва Балка* Хк Близнюки: ^АВОДОЛАЗьке **Fath Allah**; ДОБРовілля ^АЯКОВівка, СОФіївка, РЯБоконівка, ШИРОКе; • *Сергіївка* Лг Новоопсков: ^АТанюшівка **Tanūkh**- Танухіди ^АПЕЛАГіївка **Pelagius** Пелатій ^АКОСТЯНТИНівка ^АБЕРЕЗівка; НовоРОЗСОШ **ar-Ruṣāfa**, ЗАКОТне, СОЛОНе, ^АРИБ'ЯНцеве, Козлове.

Важливий висновок із цих наочних і самодостатніх контекстів: існування синхронічних реплік-рем навколо історичних реплік-тем справді можливе. Іншими словами, цим доведено: 1) синхронний характер принаймні частини позірно "лише" синхронічних реплік; 2) збереженість цілих топонімів; 3) коректність наукового апарату і здійснених мовних реконструкцій; 4) автентичність топонімів-реплік.

Русафа – давнє доісламське місто. Ще у IV ст. вона стала місцем культу святого Сергія. Цей римський солдат-християнин зазнав мучеництва в Русафі під час переслідувань Діоклетіана. Біля його могили була збудована велична церква, а місто перейменоване на Сергіополіс. Він став "найважливішим центром паломництва на візантійському Сході після Єрусалиму", шанованим місцевими арабами-християнами, особливо гасанідами [Rasafa]. Це пояснює існування стількох топонімів-реплік Расафи в Україні від різних топооснов одного прототипу (ознака тривалого часу контактів у різноетнічному середовищі):

А. Уже висвітлена найвідоміша група основ – Русав- / Русов-, Росав-:

• *Русав* ар. **ar-Ruṣāfa** (**Sergiopolis**!) Вн Ямпіль р' ут: МИХАЙЛівка, ІВАНків, ТРОС.ТЯНець; • *Вел. Русав* Вн Томашпіль: ЯРОШівка **Jarash**, КОМАРГОРОД! **U qumar**!, КИСлицьке, ЖОЛОБИ, ПЕНЬКівка, КАЛІНка, РАКова; • *Русовичі* ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Іванічі: ^АБУДятиЧІ!; КРЕЧів, РИКовичі; • *Русів* ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Володимир-Вл: ЯКОВичі, ОСТРІВ.ОК, ПОНІЧів, ХОБУЛТова; • *Русів* ар. **ar-Ruṣāfa** ІФ Снятин: ^АПОТІЧок; ХЛІБичин, БУДИЛів, ІЛЛінЦі; • *Русивель* Рв Гоща: БАБин, ГОРБів **harb**, аків, ГЛИБОЧОК;

• *Росав* ар. **ar-Ruṣāfa** Кв Миронівка: МАСЛівка, МАКЕДОН, КОЗин, ГОРОБІївка ^АТАРАСівка, р. Росав; • р. *Росав* п. Десни л. Дніпра у с. Блистова Чг Новгород-Сів.: Ковпинка **халіф**, ЯМне сем. ут море; кут ГОРЯНСЬКА у с. Ленків ^АМАМЕКине ^АКИСЕЛівка ^АФУРСове; БЕРЕЗова ГАТЬ, АРАПовичі, ВОРОБ'ївка, ГОРБове **harb**, ФАївка ^АСОЛОВ'їв, ГРЕМ'яч ^АМУРАВ'ї ^АПЕТРівське, КУД.ЛАївка!; СОФіївка ^АБУДИще, ПОПове, ^АМУРАВЕйник, ПЕЧЕНЮги, АРШУКИ ^АКОМАРи **qumar**, ШЕПТаки ^АУЗРУЙ; • р. Росавка = Россава у с. Росавка Кв Кагарлик: ТАРАСівка, КАЛІНівка, Півці, ШУБівка; • р. *Росавка* л. Хороброї п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка Кв Богуслав: б. Жабокрязи у с. Хохітва, став КУЦЕКОНівський у с. СемиГОри, БОРОДані, КАЛІНівка, ІСАївка, МИСАЙлівка, СОФІйка ^АПОБЕРЕЖка, став ДАХНів! у с. Щербашинці; • *Росівка* (< -ов.) Жт Черняхів: ^АСАЛи 2; ГОРБаша **harb** 2, ІВАНків, бол. ЖУРАВЛьове **Shurahbil** у с. ^АГОРБУЛів **harb**, НЕКРАШі **Naucratiss**.

Б. Нещодавно осмислено нову групу дотичних фактів. На відміну від інших топонімів моделі "Роз- + основа" (РозГАДів, РозВАРяни, РозСАДки, РозСИПне), чимало назв від основи РозСОХ- пишуться без -з-: Росох-. Це означає, що у вимові інформантів-українців цього -з- справді не було, а з'явилося воно тут лише під впливом засвоєних записувачем правил орфографії. Така вимова може бути вказівкою на походження основи з *Росаф-

Серед прізвищ українців виявлено реліктові голосні в архаїзмах: Росахач ар. **Ruṣāfa** (2), Росахатський (1), Росахата, Росахатий (Нікополь), Росахатська (1 Вн.). Десемантизація могла йти шляхом переходу ар. **ar-Ruṣāfa** > Россаф- > Росах- / як Федос-, Фурс-, Фурман-, Єфрем- > Ходос-, Хурсенко, Хурманенко, Охрім /, а далі на письмі нібито Розсох-. Показове повернення (в е-довіднику 2009 р.) звучання Росох- у назві села, поданої 1973 р. ще як Розсохувата: тепер це • *Росоховата* "місто Росафа" з ар. **ar-Ruṣāfa** + **abad** Вн Іллінці: КАБАТНя Екбатани, РАЙки, ШАБЕЛьня *ж- **Jabalah**, ПриБЕРЕЖне, ТАРАСівка, ЛОПАТИНка ропать, ЯСТРУБинці Ясриб ^АКУПчинці, КАЛЕНівка, ТАРАСівка, ^АХРНівка пор. болг. ахряне, СОРОКА, ЯКУБівка ар. يعقوب Яків.

Доказові сполуки з прикладкою -абад- були засвідчені раніше [Тищенко, 2018, с. 546–547]. Тоді *Росоховата* *Росаф-абад "місто Росафа": • *Росохуватець* доказова сполука *Rasafa + **abad** "місто Росафа" Тр Підволочиськ: ^АКОРШилівка; МЕДИН, ХОПТЯНка, КОЗЯрі, ТЕКЛівка, ПОПЛАВи, МИСЛова, ВОРОБІївка, ПЕНЬКівці, ГАЛУЩинці, МАГДалівка Bayt al-Maqdis Єрусалим, ШЕЛЬПАНИ, ГОЛОТки, КЛЕБанівка (**clibanum** "броня", або **clibanus** вежа (Du Cange); • *Росохуватець* доказова сполука "місто Росафа" Тр Козова: ^АШКів; ХОДАЧків, КОЗЛів *козії-, БУДИЛів ^АМЕДова, ВиМИСЛівка, КОЗівка!, ЯСТРУБове ^АДРАГОМАНівка ^АКУПчинці!; стр. Жабка **Jabbok** п Стрипи л Дністра у с. Таурів. Однак пор. і Голубин-, Колибань!

Завдяки цим збереженням формам дістають осмислення й ті назви, які зафіксовані в традиційному, штучно "нормалізованому" написанні нібито з префіксом Роз-. У цьому разі він зумовлений отриманим з освіти уявленням записувачів про те, як треба членувати слова мовлення на письмі. Насправді це той же "Росафабад".

• *Куцівка* Чк Сміла: РОЗСОХУВАТка!, ТЕКЛине, КОСТЯНТИНівка, БУДки, НОСАЧів. МЕЛЬНИківка, САНЖА-Риха, СУНки, ЗАЛЕВки; • *МОЛОДецьке* См Охтирка: КОЗЯтин *козія, ШАБАЛтаєве, РОЗСОХУВАТе, П'ЯТКине, РИБОТень!, ОБЕРТЕНЬ, ІВАНівка, ЖОЛОБИ, РИБАЛЬське!, КОМАРівка **qumar**, СОФіївка; • *КОЗЮТівка казії* Хк Ізюм: ІВАНівка, ЛИПЧАНівка, КРАСНий Яр, КОМАРівка **qumar**, ЧОРНОБАївка, ЗАВОДи, РОЗСОХУВАТе.

Гостро суперечлива ця народно-етимологічна інтерпретація назв від "нелогічної" основи Росохват-, коли йдеться про понад 40 гідронімів від неї [СГУ, 1979] (букв. Нібито всі сорок "трохи розгалужені": такого не буває). Насправді ці назви напрощуд доказові: "Росафабад" (досліджено окремо). Після численних композит контекстуальні та словотвірні аргументи легалізують той самий висновок (Росох- < **ar-Ruṣāfa**) і в простих основах:

• *Росохач* ІФ Городенка: ^АПриКМИЩе; ЯКУБівка ар. يعقوب Яків, РАКовець, СОРОКи, ЧОРТовець, ГЛУШків ^АЧЕРНЯТИН, ПередІВАНня, РЕПУЖИНЦІ!, КОРНів, ОЛІЄВо-КОРНів, ЛУКа, МОНАСТИР.ОК; • *Росохач* Лв ^АСколе: ГРАБовець **harb** війна, ГОЛОВецьк ^АРИКів, КОРОСТіа, ОРЯВчик ^АКОЗеве!, ЗАВАДка, ОРІВ, ОРЯВА ^АПОГАР!, НАГІРНе, ЯМЕЛЬНИця Омей; • *Росохач* Тр Чортків: КАЛІНівщина; КОСІВ! **qasba**, НАГІРЯнка, ^АГРИНківці, УГРИНь; • *Русак* Кв Іванків: ^АМАКАРівка; ЛЕОНівка, РАХВАЛівка, ПОТОКи. ВОРОПАївка.

Фонетичне чергування х / ш – Росохі / Росоша видається цілком слов'янським; однак воно відоме і в іранських мовах (перс. فروختن **форухтан** ~ فروش **форуш**): • *Росош* Зк Свалява: ^АПЛАВ'я, ЛОПУШанка; СОЛОЧин, ГАНЬКовиця, ЯКІВське, КЕРЕЦьки; • *Росош* Зк Тячів: ^АКРИЧове; ТЕРЕСва, РАКове, ГЛИБ.ОКий Потік, СОЛОНе (**Салунія**! = Сари-кермен 'Херсонес' (Челебі)), ГАНИчі, КАЛИНИ, ТАРАСівка, ШИРОКий ЛУГ;

• пот. **ГУКливий** у с. Вишкове Зк Хуст: витік Мала **Росѣш** пот. **БИСТРО**го! у с. Ниж. **БИСТРИЙ**; ШАЯН, Іза, ШИРОКЕ; • пот. **РОСѣшний** у смт Довге Зк ІРШАва: РАКовець 2, РОЗТОКА 2, ЗАВИЙ, БЕРЕГИ; • р. *Рошош* витік СУХОГО л Серету в смт **БЕРЕГ**омет Чв Вишниця: **ФАЛЬ**ків!! ^ЛОПУШна, р. Мала **РОЗТІЧ**ка л МИГОВОЇ у с. МИГове, БЕРЕЖниця, СЛОБОДА-Банилів, КОРИТне ^БЕРЕЖонка, ЛУКівЦІ, ЧОРНОГУЗи; пот. Шурденська л. Борсукова пр. Серету л. Дунаю у с. Долішній Шепіт, г. Шурден; Шурденська (Карп., 207).

Топоніміст С. Павленко записав у живому звучанні такі ж точні форми на Чернігівщині: • луг **РОСОШ** у с. Автуничі Чг Городня: ЖАБЧІЧІ "Полісся" ^СОЛОНівка! (**Салунія** 'Херсонес' (Челебі)); БУДИЩЕ, ДИХАНівка, **ЖАБЧ**иська Слобода "МАКОГОНова Слобода"; ГАСИЧівка, МОЛОЖава; кут. ГОЛЄВате у с. Хотівля; • ур. **РОСОШ** у смт Линовиця Чг ПриЛУКИ! кутки **ГОРЯНИ** і **ЖАБО**КРЮКівці! у с. Шевченка; кут **ГОЛІВ**КА і ЯР.МОЛівка! у с. Високе; ліс ГУКівщина! і МИХАЙЛівщина у с. Заудаївка (= Дворець), кут ГУКівщина! у с. Петрівське ^ур. БЕРЕЗки!; кут ГУКИ! у с. Левки: БОВТюки *balad*; р. МАНЖилка! і став МАНЖОЛин у с. Колісники; кут ГОРЯНИ і ліс КОМОРницький! у с. РИБЦі; став ГОРЯНСЬКИЙ у с. Круторяївка; кут ГОРЯНИ [Павленко, 2013].

В. Основи з різною передачею середнього приголосного прототипу **Roṣāfa**. Емфатичність ар. **ṣ** могла зумовити його відтворення його як -сс-, -ст-, -сл-, -ск-. Пор. • р. *Роставиця* = РОСТОВиця, 1607: RASTAWATyca (**Roṣāfa** **abad* з гаплогологією?) л Росі Жт РУЖин перс. **rūza** 'піст'; НЕМИРинці, ЗАРІЧча **Zarika**, БИСТРИК ^ПРИБЕРЕЖне, БЕРЕЗЯнка, БИСТІївка ^КОТЕЛЯнка, ГОЛУБівка, МУСІївка, я**РОСЛАВ**ка (пор. ойконім РОСЛАВІЧІ Кв).

Зміцнила гіпотезу основа Ростощ-, збережена в Росії: • с. *РОСТОШ*и Ворон. Ертиль: на р. Токай п Елани; вище по р. Токай СЕРГІЄвка, КАЛИНівка, ТЕРНівка. Ще існують яр РОСТОШИ в гирлі Самари л Волги, с. РОСТОШь Оренбург, р. РОСТОШь Тюмень. • *РАСТОЧино* РФ сМОЛ.51-1в: біля р. МОЛОХовка! Бол. ОСТРОГИ, КИСЛое; • *РОСТКово* Ву50-1а: ^КАЛИНівка ^КОЗЬЯны, КАЗАРИНово, ПАРФЕНков, КИСЕли, **БЫСТРИ**евка на р. **РОССАС**енка, у її гирлі с. **РОССАС**но на Дніпрі. Наочний маршрут прибульців із Росафи з новиною про Бустру.

В іншому мовному середовищі -**ṣ**- сприймалося як -сл-: р. Рославка = 1574: Рословка, 1766: Рославець, Понурка п. Віти п. Дніпра у с. Рославичі Кв Васильків; р. Рославка л. рук. Стрия п. Дністра у с. Добряни Лв Стрий.

На Верхньому Дніпрі в Росії: • *РОСЛАВль* РФ Смоленск рц: ^р. ОСТЕР, ЖАБИНО!, КАГАРИЧИ, р. і с. ОСТРИК ^РАКівка ^МАЛАХовка; • *РОСЛОВець* РФ Смоленск Вязьма: у верх. р. РОЩЕЧка п БОЛДАНИ л ВЯЗЬМы; ГЛЕБово, ТАРАСово, р. РУЗА п КАСНИ, р. ЧИЖовка. На півночі Росії: • д. *РОСЛАВлево* РФ Тверь МОЛОКово: на р. **РОСТОШ**ня! л Мелечи п МОЛОГИ л Волги (^БЕРЕЗье, ПАРФЕНьево, р. **УСТРОВ**очка у с. УСТРОВка перс. **uštur** 'верблюд' + **āb** 'вода', Dih Ushturān Camel village [Le Strange, 1905, p. 20], **АХМАТ**ово ^БОНЯК ^КОСОВО!, КОМАРИЦы, МОТОЛОШа, ВОРОБЬиха; + РАСЛОВино! ^ЯКОВцево. БАБИно, ...**ПОЛОГИ**! **fallāh**, + РАСКОПИно 11а ^МУРАВИно! ^ЯКУШино ^МОСЄЄвка; • *РАСЛОВ*ка РФ Тверь Калязин: СЕНДРЮХово, ШИПУЛИно, ВЫПОЛЗов, БЕРЕЖки, р. САБля п Нерли, РАКовское, **СЕРКОВО**! і я**РОСЛАВ**ищи на р. **ЖАБ**ня! п Волги; + МАЛАХово, КИСЕЛево; СОРОКИно, САНДЫРево, ВЫПОЛЗово, **СЕРГ**овка 33а, **ПОЛОЖ**ило! **fallāh**, Калязин; + РАССОЛово, **КИРЯКОВО**, ЛАДЫГино 32в Калязин; • *РАСЛОВО* РФ Тверь Тверь: ^НАПРУДное!, **САЛЫ**гино! (пор. Шалигине См); ИЗМАЙЛово, ЗМЕЄво, ШАБЛИно, р. Волга; • *РАСЛОВО*

РФ Тверь Старица: ^СЕЛ.ИВАНово, ШЕПЕЛево, ЯГОДИно, ГЛЕБово на р. **ЖАБ**ня ХЛОПово-Городище, РОМУШково, БЕРЕЗниково; + **СЕРГ**ино 54б! ^**РУСОБИ**но, ИВЕРовское; також • *РОССОЛОВО* РФ Москва Поречье: ^р. Москва л Оки п Волги, **КОСОВО**, ОСТРИЦы, БЕРЕЗники, **ЖУРАВ**лиха, БУХАРево; • д. *РОСТОВищи* РФ Тверь Бежецк: РОМАЧЕєво, КОРНИцы, **РАСЛ**овка, ково!, ГЛЕБени Халєб, ЯГРЕНево, ГЛУШИХино, ВОРОБьево ^КИСЕЛкино; + РАСЛОВьево 19а;

Г. Старішою основою мав бути архетип видозмінених продовжень Розсип-, Розкоп- з кінцевими -п, пор. акк. *Raṣappa Roṣāfa*: два десятки ярів на півдні України з назвою РОЗСИПний, **могила** РОЗСИПна біля с. Верхньо-ТЕПЛе Лг Станично-Луганське: балка ГАРАСИМСька, с. ГЕРАСИМівка, ШИРОКИЙ; **могила** РОЗСИПна = Майдан біля с. ЯКОВЛівка! Дц. В Росії: • с. *РАССЫПное* РФ Ворон. Калач: р. Дон, ЯСЕНовка, ГРИНЕВ 2, СОЛОНцы, ВОРОБьева, ...**РАССОХОВАТ**ое, ЯРОВАТое, ХРЕЩатое; ЖУРАВЛево; СЕРЯКово 37а, КОРЕНное.

Численність реплік Русафи в Наддніпрянщині найімовірніше є наслідком масового паломництва до храму Сергія. Іншими причинами важко пояснити мету контактів із цим містом *серед пустелі, без природних водних джерел і без харчової бази поблизу*. Щоправда, Росафа 20 років була столицею Халіфату. Однак це було за халіфа Гішама, під час війни проти хозар і їхніх данників, наших предків-слов'ян. Навряд чи їм було до Росафи.

"Після Єрусалиму, Сергіополь-Русафа був найбільш відвідуваним прочанами містом на Візантійському Сході ще у ранньовізантійський час, і араби мали до нього особливе відношення. Їхній святий, мученик Сергій, був похований тут, серед них, на *βαρβαρικον πεδιον* (варварських полях) у місці, яке лежало водночас і на *Strata Diocletiana*, і на перетині караванних шляхів. Захист храму був покладений на *Equites Promoti Indigenae*, – як видно зі слова *Indigenae*, це могли бути лише місцеві араби, федерати Візантії від IV ст., може ще Танухиди (*Tanūkhids*)" [Pilgrimage, 1998, p. 379]. Як і слід чекати, реплік геноніма найперших арабських федератів Риму небагато. Однак у їхніх районних контекстах основа Сергії-трапляється, у т. ч. зовсім поруч:

• *Танюшівка Tanūkh*- Лг Новопсков: ^СЕРГІївка ^БЕРЕЗівка ^ПЕЛАГіївка ^КОСТЯНТИНівка; Ново**РОЗСОШ** ar-**Ruṣāfa**, ЗАКОТне, СОЛОНе, РИБ'ЯНцеве, КОЗлове; • пот. *Тонкий-1 Tanūkh*- у с. Селятин **Salih**-? Чв Путила: **Сергії** ^РИПень лат. **ripa** 'узбережжя'; пот. Тонкий-2 у с. Шепіт; пот. Тонкий-3 у смт Путила; р. ЯВОРИста = **Jaworesta** (**werszyd**) (габр+ копт. **berso** 'грішники': "габри-грішники") л **РОПОЧ**ева (укр. ропать мечеть) Сучави у с. Селятин, **МіжБРОДИ**; **РОЗТОКИ** (*Россох- з ар. ar-**Ruṣāfa** Росафа), ГОЛОШина.

• *Туники! Tanūkh*- IV ст. Кв Богуслав! **РОЗКОП**анці!, р. **Росавка** ar-**Ruṣāfa** (**Sergiopolis**!) л. Хороброї п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка, б. Жабокряки (монастир св. Сергія) у с. Хохітва, став **КУЦЕКО**Нівський у с. СемиГОРи, БОРОДані, КАЛИНівка, ПОЛОВЕЦЬке, ІВАНівка, ІСАївка, МИСАЙлівка, МИХАЙлівка, КАРАНДИНці *т- (див.), СОФІЙка ^ПОБЕРЕЖка, став **ДАХНІВ**! у с. Щербашинці. Репліки геноніма Танухидів стають підставою для датування принаймні частин наведених кортежів IV ст.

{6} *Імператорське ім'я Феодосій*. Танухиди занепади за правління імператора Феодосія I: пор. репліки Педоси (?Феодосій I, 347–395; це скіфс. перехід ф > п) і Ходоси (Феодосій II або III, це пізніший перехід ф > х). Ім'я Феодосій можна розглядати як цілком придатний прототип для реплік Педос- і Ходос-. Однак перша форма з Ф- > П- давніша, адже такий системний перехід засвідчений ще в мові скіфів (Аристофан) [Тищенко, 2018, с. 80–82].

• **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хм Хм: ^АРідкодуби ^АБЕРЕЖанка; МалаШівці **mallāh**, ДОБРОГОРЩа, **МОЛО.МОЛИНці** пор. тадж. **mollo**, **БАХМАТівці**, **РОЗСОШа**; РУЖИЧна, анка, ДАВИДКІВці, КОЛИБАНЬ (пор. ар. al-Qalyūbiyah пн. пердмістя Каїра; або від ар. *al-halūba* 'milch camel'), Лісові ГРИНІВці пор. Ігренч Чк з дтюрк. **ingran** лементувати (Clauson); р. Плоска від с. ХОМинці; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Хмільник: р. Сальничка у с. Сальниці (кол. **Салиха!** пор. підвищення салихидів саме за Феодосія I) (1431 р.: "салиские люди", "салиский грунт" у грамоті кн. Свидригайла); р. **Мурафа** – л. Дністра між рр. Іоржина та **Русави** ar-Ruṣāfa (Sergiopolis!); поч. поблизу с. Голодьки, тече через нп Тараски; р. Самець **Samos** = кУД.РИНка у с. кУДРИНці і у с. ЧЕПЕЛі, р. Струга у с. Кусиківці, Лелітка Λαλακάντος 863 р.; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Погребіще: ^Ар. Коптієва = КОРТУєва; р. КУР'ЯНчик у с. Скибинці *скуф-; Філютка **Fihl**, р. **Жабокрик** (пор. монастир св. Сергія у Джабії) п. Росі п. Дніпра, **БИСТРИК Bostra**, р. і с. ГОПЧИця, МАЛИНки; САРАЖИНці ^АКУР'ЯНці ^АЮНАШки, **Розкопане** акк. *Raṣappa Ruṣāfa*; р. ПОПів Став у с. СоПин; р. РОСЬка = Самець **Samos**; р. СИНюха л Росі біля с. Ліщинці; р. БАБина у с. Морозівка; р. **БИСТРИК!** п ГоріхУВАТки Росі; ОЛЬШанка; р. ГОЛОМ'ЯНка, р. ГОРІХова = Горіхватиця, Орґховатиця; р. ДАВИДівка, р. КОЗа = КОЯНка; р. КОТЛ.яр.ка; р. ОРЛІВАТець у с. Борщавівка;

• **Педашка**+ Пл Карлівка: ^Ар. ПЕДАШка = ПЕДУШка! **Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п), ПЕДЫшка; ЧАЛівка, КОРЖиха; **СОЛОНА** Балка, СОФІІвка, ЛИП'ЯНка; ДАВИДівка, ТАРАСівка; ПОПівка; р. ВІЛЬХОВАТка = ВОЛХОВАТка!; р. КУМа; ще ЛАННа; р. ТАГАМЛИК = Jamlik; • **Педашка Перша Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хк Зачепилівка **Jebel** ^А: **Скалонівка** **'Asqalon** ^АНАГІРНе; ЗІНЬКівщина زنگيون **Zingiu**. Чи ще не від греків запозичено й культурну релігію подушка (дотепер без визнаної етимології). З наведених контекстів видно хронологічну тяглість реплік у топонімії України від арабо-сирійських прототипів.

Підсумки. 1. Завдяки розпізнанню ойконіма Джабія як прототипу топонімічних реплік в Україні від основи Жаб-у досліджуваній проблемі досягнуто якісне поглиблення аргументації. Воно з очевидністю додало надійності всій концепції, вивело її на новий рівень апробованого системного знання і дало відповідь на низку часткових питань. Дістали нове підтвердження менші авторські концепції "арабів – свідків християн над Дніпром" і "забутих габрів-вигнанців" [Тищенко, 2011b, с. 142–170].

2. З топонімічних контекстів очевидно, що місцеве населення було здавна добре обізнане з християнством, принаймні в його архаїчних формах нестерянства і яковитства. Справді, топоніми Нещерів, Нестерварка, Якубівка, Кириаківщина, Кир'яківка і схожі назви регулярно оточені топонімами левантійського фракталу.

3. Виявлена система фактів концептуально важлива, адже стосується ранньосередньовічного періоду життя степового населення Наддніпрянщини, про який майже не збереглося писемних історичних відомостей. За всієї складності цілої проблеми українського етногенезу, до наукового обігу повернуто втрачені сторінки про *кілька століть* нашої долітописної історії з автентичного джерела – топонімії, дослідженої результативним методом топонімічного контекстування. У процесі досліджень топонімів-реплік історичних зв'язків виявлено ознаки численних контактів місцевого лісостепового і степового населення, яке за тривалий час увібрали в себе десятки вкраплень етнічних меншин і зрештою розчинилися в українськомовній спільноті (О. Прицак).

Список використаних джерел

1. ГУ – Гідронімія України в її міжмовних і мікдіалектних зв'язках. Київ : Наукова думка, 1981. 264 с.
2. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.
3. Железняк І. М. Лінгвістична аналогія та формування топонімічного ареалу. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецьк : Донецьчина, 1996. Вип. 2. С. 56–63.
4. Завитневич В. 3. Владимир святой как политический деятель. *Владимирский сборник в память девятилетия крещения России*. Варшава, 1888. С. 34–35.
5. КШ – "Карта Шуберта", XIX ст.
6. Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2013. 600 с.
7. Пащенко В. М. Науково-пізнавальний зміст методу топонімічного контекстування. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2013. Вип. 59. С. 21–37.
8. СГУ – Словник гідронімів України. Київ : Наукова думка, 1979. 783 с.
9. СМГУ – Словник мікрогідронімів України. Київ : Обереги, 2004. 448 с.
10. Соболевський А. І. Несколько местных названий. *Русский филологический вестник*. 1911. Т. 65, ч. 2. С. 406.
11. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
12. Тищенко К. М. Аббасиди проти Омейядів: топонімічний слід в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2011а. № 106. С. 57–60.
13. Тищенко К. М. Араби на Півночі. *Східний Світ*. 2009. № 1. С. 88–108.
14. Тищенко К. Арабський пласт топонімії України VII–XIII ст. : тези доповіді. Київ : Четверта хвиля, 2008а. 64 с.
15. Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти. *Український етнологічний матеріал Міжнародної наукової конференції*. Житомир : Полісся, 2015b. С. 38–67.
16. Тищенко К. М. Давній схід у словнику і топонімії України. *Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу* / за ред. І. П. Бондаренка. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010с. С. 7–57.
17. Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців. Київ : Дрогобич : Посвіт, 2016. IV+752 с.
18. Тищенко К. М. Етномова історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008b. 480 с.
19. Тищенко К. М. Забуті габри-вигнанці. *Україна. Наука і культура*. 2010d. Вип. 35. С. 218–248.
20. Тищенко К. М. Іншомовна історія українців. Київ : Броди : Просвіта, 2018. 816 с.
21. Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010а. 240 с.
22. Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України. Київ : Дрогобич : Посвіт, 2015а. Розд. 5 : Південь і Схід у післячерняхівській історії України. С. 390–501.
23. Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 5. С. 31–44.
24. Тищенко К. М. Мовне дзеркало правічного Степу. *Україна. Наука і культура*. 2019. Вип. 37. С. 172–217.
25. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
26. Тищенко К. М. Східний світ в українській топонімії (IV–VI). *Східний світ*. 2010b. № 1. С. 152–172.
27. Тищенко К. М. Топонімічний слід в Україні арабо-хазарської війни 713–737 рр. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011с. Вип. 53. С. 222–241.
28. Тищенко К. М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. Київ : Аквілон-Плюс, 2011b. 496 с.
29. УАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Київ : Вид. політ. л-ри України, 1973. 816 с.
30. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque : en 4 vol. Paris, 1968–1980.
31. Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
32. Le Strange G. Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500. London, 1890. 604 p.
33. Le Strange G. The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur. New York, 1905.
34. MacKenzie D. N. A Concise Pahlavi Dictionary. London : Oxford UP, 1986. 236 p.
35. Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt / ed. D. Frankfurter. Leiden, 1998. 550 p.
36. Platts J. T. A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English. London, 1884. E-book ("new-platts").
37. Resafa. *Wikipedia*. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa> (Last accessed : 10.12.2019).
38. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the fourth Century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 1984, 2006. 630 p.
39. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the sixth century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 2002. Vol. 2, part 1 : Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies. 469 p.
40. TY – A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology / compiled and edited by O. Zynkewych and A. Sorokowski. New York ; Baltimore ; Toronto : Smoloskyp Publishers, 1988. 312 p.

References

- Chantraine, P., 1968–1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Paris.

- Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
 Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy, 1985. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 2.
 Frankfurter, D. ed., 1998. *Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt*. Leiden.
 Hidronimii Ukrainy v yii mizhmovnykh i mizhdialektnykh zviyazkakh, 1981. Kyiv: Naukova dumka.
 "Karta Shuberta", XIX st.
 Le Strange, G., 1890. *Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500*. London.
 Le Strange, G., 1905. *The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur*. New York.
 MacKenzie, D. N., 1986. *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford UP.
 Pashchenko, V. M., 2013. Naukovo-piznavalnyi zmist metodu toponimichnogo kontekstvuvannya. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna*, 1(59), pp. 21–37.
 Pavlenko, S., 2013. *Mikrotoponimy Chernihovo-Sivershchyny*. Chernihiv: PVK "Desna".
 Platts, J. T., 1884. *A Dictionary of Urdû, Classical Hindî and English*. London.
 Resafa, [Wikipedia]. Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa>> [Accessed 10 December 2019].
 Shahid, I., 1984, 2006. *Byzantium and the Arabs in the fourth Century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC.
 Shahid, I., 2002. *Byzantium and the Arabs in the sixth century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC. Vol. 2, part 1: Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies.
 Slovnyk hidronimiv Ukrainy, 1979. Kyiv: Naukova dumka.
 Slovnyk mikrohidronimiv Ukrainy, 2004. Kyiv: Oberehy.
 Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st., 1977–1978. Kyiv: Naukova dumka.
 Sobolevskij, A. I., 1911. Neskol'ko mestnykh nazvanij. *Russkij filologicheskij vestnik*, 65(2), p. 406.
 TY – Zynkewych, O. and Sorokowski, A. eds., 1988. *A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology*. New York – Baltimore – Toronto: Smolensk Publishers.
 Tyshchenko, K. M., 2005. Kontury leksyko-toponimichoi stratyhrafii Ukrainy i etnogenez ukrainsiv. *Narodna tvorchist ta etnografia*, 1(5), pp. 31–44.
 Tyshchenko, K. M., 2006. Movni kontakty: sviddy formuvannya ukrainsiv. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K., 2008a. *Arabskyi plast toponimii Ukrainy VII–XIII st.* Kyiv: Chetverta khvylya.
 Tyshchenko, K. M., 2008b. *Etnomovna istoriia pradavnoi Ukrainy*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2009. Arabi na Pivnochi. *The World of the Orient*, 1(1), pp. 88–108.
 Tyshchenko, K. M., 2010a. *Inshomovni toponimy Ukrainy. Etymologichnyi slovnyk-posibnyk*. Ternopil: Mandrivets.
 Tyshchenko, K. M., 2010b. Skhidnyi svit v ukrainskii toponimii (IV–VI). *The World of the Orient*, 1(1), pp. 152–172.
 Tyshchenko, K. M., 2010c. Davnii skhid u slovnyku i toponimii Ukrainy. In: I. P. Bondarenko, ed. 2010. *Movni ta literaturni zviyazky Ukrainy z krainamy Skhodu*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. pp. 7–57.
 Tyshchenko, K. M., 2010d. Zabuty gabry-vyhantsi. *Ukraina. Nauka i kultura*, 1(35), pp. 218–248.
 Tyshchenko, K. M., 2011a. Abbasydy proty Omeiadiy: toponimichnyi slid v Ukraini. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 1(106), pp. 57–60.
 Tyshchenko, K. M., 2011b. Khalifat i sivera: toponimichnyi slid v Ukraini. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2011c. Toponimichnyi slid v Ukraini arabo-khozarskoi viiny 713–737 rr. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna*, 1(53), pp. 222–241.
 Tyshchenko, K. M., 2015a. *Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy*. Kyiv – Drohobych: Posvit. Ch. 5: Pivden i Skhid u pisliacherniakhivskii istorii Ukrainy.
 Tyshchenko, K. M., 2015b. Asymiliatsiia serednovichnykh menshyn do ukrainskoi movnoi spilnoty. In: *Ukrainskii hlohenez*. Zhytomyr: Polissia. pp. 38–67.
 Tyshchenko, K. M., 2016. *Dolitopsna movna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Drohobych: Posvit.
 Tyshchenko, K. M., 2018. *Inshomovna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Brody: Prosvita.
 Tyshchenko, K. M., 2019. Movne dzerkalo pravichnogo Stepu. *Ukraina. Nauka i kultura*, 1(37), pp. 172–217.
Ukrainska RSR. Administratyvno-terytorialnyi podil, 1973. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy.
 Zavitnevich, V. Z., 1888. Vladimir svjatoj kak politicheskij dejatel'. *Vladimirskij sbornik v pamjat' devjatisotletja kreshhenija Rossii*. pp. 34–35.
 Zhelezniak, I. M., 1996. Lihvistychna analohiia ta formuvannya toponimichnogo arealu. *Vostochnoukrainskyi lynchvystycheskyi sbornik*, 1(2), pp. 56–63.

Надійшла до редколегії 15.12.19

K. Tyshchenko, Dr. of Sci. in Philology, prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 lingmus@ukr.net

THE SYRIAN STRATUM OF THE UKRAINIAN TOPONYMICS (THE BYZANTINE TIME)

The article highlights the important consequences of reliable identification of the group of place names Zhabye as replicas of the prototype Jābiya – the capital of the Ghassanid (Byzantine federates in the VI–VII century). Thanks to this, it became possible to systematize already studied Ukrainian replicas of the Byzantine age names-prototypes from Syria. Among the selected prototypes in the Middle East are: toponyms 'Asqalan, Callinicum / Raqqā, Dimashq Damascus, Fihl, Halab, HAWRĀN, Jābiya, Jarash, JIBAL, Quds = Bayt al-Maqdis Jerusalem, Laodicea/Ladhiq, Palmyra, PHOENICIA, Rusāfa/ Sergiopolis / Pάφες, Tiberias, Tripolis, Bilad al-SHAM / SURIYEH Syria, Yathrib/ Medina; anthroponyms Theodosius, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. As of 2019, highly reliable replicas of these prototypes were discovered in Ukraine: Oskolonivka, Skalonivka, Kalynuvatka, Kalynivka (over 80 place names), Raky, Rychyntsi, Damasky, Demeshkivtsi, Fyholivka, Khalepya, Khaleptsi, Tverdokhliby (3), Havrontsi, Havronshchyna, Zhabelivka, group Zhabye (20), Yaroshi (4), Yaroshivka (4), Yaryshiv, Chepelivka, group Kutsivka, Mahdyn, Ladyzhyn (6), Pal'myryvka, Ponykva, Ponykovytsia, Rusava, Rosava (4), Rasavka, Rosokha, Rosokhovatka, Serhiyi, Tyvriv (2), Trypill'a (2), Shamy / Surzha, Surozh, Yastrub- (14), Pedosy, Khodosy, Yakubivka e. a. The first replicas of this vector (Tripol, Khalep, Korsun') were pointed out by V. Z. Zavytnevych and A. I. Sobolevsky as similar to the Byzantine place names. The remaining synchoric names were identified with varying degrees of reliability by the method of toponymic contextualization in 2008–2019. Moreover, if each individual replica can be challenged, their mutual conditionality acquires a new scientific quality (V. I. Abaev). The current find of the initial territory with a concentration of synchoric and synchronous prototypes of this vector of toponyms-replicas in Ukraine radically improves scientific ideas about the whole picture of contacts between the steppe and forest-steppe population of the Dnieper region with Byzantium in the pre-chronicle time (IV–IX centuries).

Keywords: Byzantium, Syria, Palestine, Arabs-Christians, toponymy of Ukraine, language contacts.

K. Тищенко, д-р філол. наук, проф.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
 lingmus@ukr.net

СИРИЙСКИЙ ПЛАСТ ТОПОНИМИИ УКРАИНЫ ВИЗАНТИЙСКОГО ВРЕМЕНИ

Освещены важные следствия идентификации группы топонимов Жабье как реплик прототипа Jābiya – названия столицы Гассанидов, федератов Византии в VI–VII в. Благодаря этому стало возможным системное сведение всех ранее интерпретированных украинских реплик названий-прототипов Сирии византийской поры. Среди учтенных прототипов на Ближнем Востоке: топонимы 'Asqalan Аскалан, Callinicum Калиник / Raqqā Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фихль, Halab Халеб, HAWRĀN горы аль-Хауран, Jābiya Джабия, Jarash Джараш, JIBAL Джабал, Quds = Bayt al-Maqdis Иерусалим, Laodicea/Ladhiq Лаодикея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Финикия, Rusāfa/ Sergiopolis / Pάφες Русафа, Tiberias Тивериада, Tripolis Триполис, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирия, Yathrib/ Medina Ясриб; антропонимы Theodosius Феодосий, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. По состоянию на 2019 г. в Украине разпознаны достоверные реплики этих прототипов: Осколонівка, Скалонівка, Калінуватка, Калінівка (більше 80 названь), Раки, Рачинці, Дамаски, Демешківці, Фіголівка, Халеп'я, Халепці, Твердохліби (3), Гавронці, Гавроншчина, Жабелівка, група Жаб'є (20), Яроши (4), Ярошівка (4), Яришів, Чепелівка, Куцівка, Русава, Росава (4), Расавка, Росокха, Росокховатка, Сергії, Тиверів (2), Трипілля (2), Шами / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубівка і др. Першими на сходство окремих названь цієї групи (Триполь, Халеп'я, Корсунь) з іменами візантійських городів обратили внимание еще В. З. Завитневич і А. І. Соболевський (1888, 1911). Остальні топоніми з різною ступенем достовірності розпознані методом топонімічного контекстування в 2008–2018 гг. Поступово розкриваються фрагменти подлинної древньої системи названь, претерпевших внаслідок ряду закономірних і випадкових звукових змін і переосмислень. Обнаружение исходной территории с концентрацией прототипов этого вектора топонимов-реплик придает новое качество научным предположениям о содержании и форме контактов с Византией степных и лесостепных племен Поднепровья в долетописный период (IV–IX вв.).

Ключевые слова: Византия, Сирия, Палестина, арабы-христиане, топонимия Украины, языковые контакты.